

Előszó

A város az európai kulturális közösség lényegét meghatározó történeti jelenségek egyike. Az 1955-ben megalakult Nemzetközi Várostörténeti Bizottság, tekintettel a városfejlődés és az európai kulturális örökség kialakulása közötti szoros összefüggésre, egyik fő céljává tette az összehasonlító várostörténeti kutatások ösztönzését. Az Európai Várostörténeti Atlasz sorozat közreadása is ezt a célt szolgálja. Az atlaszok szerkesztésének alapelveit először a Bizottság 1968-as oxfordi közgyűlésén állapították meg; ezeket később az atlaszok szerkesztőinek 1995-ös münsteri összejövetelén tárgyalták újra és egészítették ki. Az új irányelvek szerint a részt vevő országok atlaszait az egyes városok helyrajzát feldolgozó önálló kötetek formájában kell kiadni.

A vállalkozás legfontosabb célja, hogy összehasonlító kutatásokra alkalmas forrásanyagot hozzon létre az európai városiasodás és helyrajzi változások bemutatására. Ezen kívül az atlaszokban közreadott térképanyag felhasználható a közigazgatásban, a közoktatásban és a felsőoktatási intézményekben, és a városok múltjára vonatkozó ismeretek népszerűsítésében. Mostanáig 18 európai ország több mint 530 városának atlasza jelent meg a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság égisze alatt (a teljes lista megtalálható a <http://www.ria.ie/research/ihta/European-project.aspx> címen).

A magyar történészek és térképészek már évek óta elkötelezett tagjai bizottságunk Városatlasz Munkabizottságának. Az első magyar várostörténeti atlasz közreadását 2010-ben a várostörténet és várostervezés nemzetközi kutatóközössége élénk érdeklődéssel fogadta. A magyar sorozat megjelent kötetei kitűnő forrásbázist jelentenek a gazdag és változatos magyar városállomány tanulmányozásához. A Nemzetközi Várostörténeti Bizottság nevében szeretném megköszönni magyar kollégáinknak, hogy csatlakoztak kutatási programunkhoz, és gratulálok nekik az újabb kötet összeállításához és kiadásához!

Toruń, 2018. december

Roman Czaja

A Nemzetközi Várostörténeti Bizottság elnöke
A Toruńi Nikolaus Kopernikus Egyetem tanára

Preface

The town represents a historical phenomenon that defines the essence of the European cultural community. The International Commission for the History of Towns founded in 1955, aware of the relationship between urban development and formation of European cultural heritage, made it its aim to promote comparative studies. The publication of the *European Atlas of Historic Towns* series is intended to serve this aim. The guiding principles behind the atlas editions were generated at a conference in Oxford in 1968; they were later discussed and completed in 1995 at a conference of Atlas editors held in Münster. Based on the new guidelines, the national atlases are to be issued in the form of separate books devoted to individual towns.

The most important aim of the venture is to create a source base for comparative research on the urbanisation of Europe and spatial changes within urban centres. Moreover, the cartographic material included in the Atlases also has additional value. It may be used for municipal planning, as teaching material in schools and institutions for higher education, and to popularise knowledge about the past of cities for the wider public. Atlases for more than 530 towns in 18 European countries (see the list of atlases: <http://www.ria.ie/research/ihta/European-project.aspx>) have been published so far under the patronage of the International Commission for the History of Towns.

Hungarian historians and cartographers have actively engaged in the activities of the Atlas Working Group of our Commission for many years. The international research community of urban historians and urban planners greeted the publication of the first volume of the Hungarian Atlas of Historic Towns in 2010 with great interest. The volumes of the Hungarian series provide an excellent source base for research on the rich and diverse urban landscape of Hungary. On behalf of the International Commission for the History of Towns I would like to thank our Hungarian colleagues for joining our project and congratulate them on having prepared another volume.

Toruń, December 2018

Roman Czaja

President of the International Commission for the History of Towns
Professor for Mediaeval History at the Nicolaus Copernicus University in Toruń

Bevezetés

Kőszeg város történeti atlasza a Magyar Várostörténeti Atlasz sorozat 6. darabja, amely a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság kutatási programjának keretén belül készült. Összeállításában figyelembe vettük a Magyar Városatlasz Bizottság szakmai ajánlásait, továbbá az eddig megjelent magyarországi városok, Sopron, Sátoraljaújhely, Szeged és Buda atlaszainak tapasztalatait is.

A Kőszeg Atlasz főbb elemeit térképtáblák alkotják, amelyekre vonatkozóan a térképtáblák tartalma tájékoztató. Itt található az 1857. évi kataszteri felmérés alapján szerkesztett alaptérkép, Kőszeg és környéke katonai felmérései, a város topográfiai fejlődését ábrázoló szerkesztett térképek, a 20. századi kataszteri és átnézeti mappák, Kőszeg és Kőszegfalva 21. századi topográfiai térképe és légi felvétele, a legújabb kutatások alapján összeállított tematikus térképek, továbbá Kőszeg eddig nem publikált történeti térképei és korabeli látképei.

A kísérőfüzet első része a *Kőszeg története, városfejlődési periódusai* címet viselő tanulmány, amely a 13. század derekától követi a helyrajzi folyamatokat. A második részt a várostörténeti atlaszok beosztását követő, 24 tematikus részre tagolt történeti *Adattár* képezi mind Kőszegre és Kőszegfalvára, mind pedig az uradalomra vonatkozóan. A felhasznált történeti forrásokról és irodalomról a *Bibliográfia* ad tájékoztatást.

A város topográfiai fejlődését követő térképek szerkesztése B. Benkhart Lillának, Ivicsics Péternek és Mentényi Klárának köszönhető. A legújabb kutatások szerkesztett térképeit e sorok írója, Bariska István tervezte. A szerkesztett térképeket Szemerey Anna, Tolnai Katalin, Faragó Imre és Nagy Béla készítették. A hadiadó-kiosztási térkép szerkesztése Söptei Imre munkája. A szöveg magyarról angol nyelvre történő fordítását Alan Campbell és Szilágyi Magdolna végezte. A kézirat korrek-túrázásában, a levéltári források rendszerezésében Kovács Viktória volt segítségünkre.

A Kőszeg város atlaszának elkészítését az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram (OTKA, utóbb NKFI) K 81568 és 116594 számú kutatási programjai tették lehetővé. Az előkészítő munkákat a Magyar Várostörténeti Atlasz sorozat témavezetője, Szende Katalin, a Közép-európai Egyetem tanára vezette. Külön köszönet a Magyar Tudományos

Introduction

The Historic Atlas of Kőszeg is the sixth item in the series of the Hungarian Atlas of Historic Towns, an undertaking which follows the plan set up by International Commission for the History of Towns (*Commission Internationale pour l'Historie des Villes*). When compiling the maps and texts for the present publication, we built on the recommendations of the editorial board of the Hungarian Atlas of Historic Towns, as well as on the experiences of the atlases of other Hungarian towns (Sopron, Sátoraljaújhely, Szeged and Buda) published so far.

The maps listed in the *Contents of Plates* form an essential part of the Historic Atlas of Kőszeg. They comprise the base map drawn after the cadastral map of 1857, the first and second military surveys of Kőszeg and its surroundings, edited maps depicting the topographical development of the town, twentieth-century cadastral surveys and town plans, twenty-first-century topographical maps and aerial photographs of Kőszeg and Kőszegfalva, edited thematic maps reflecting the latest research results, as well as reproductions of early maps and views of Kőszeg unpublished before.

The first part of the accompanying booklet is a study titled *The History of Kőszeg and its Periods of Development*, which presents the topographical transformations of the town beginning with the mid-thirteenth century. The second part is formed by the *Historical Topographical Gazetteer of Kőszeg, Kőszegfalva and the Kőszeg estate*, which is divided into 24 thematic chapters following the structure of other Hungarian Atlases of Historic Towns. The historical sources and scholarly literature used for the atlases are listed in the *Bibliography*.

The maps representing the topographic development of the town were designed by Lilla B. Benkhart, Péter Ivicsics and Klára Mentényi. The thematic maps based on the latest research results were designed by István Bariska, the author of the present volume. The edited maps were drawn by Anna Szemerey, Katalin Tolnai, Imre Faragó and Béla Nagy. The map of war tax per house was designed by Imre Söptei. The study was translated from Hungarian to English by Alan Campbell and Magdolna Szilágyi. Furthermore, Viktória Kovács helped us correct the manuscript and organize the archival resources.

Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete (MTA BTK TTI) tudományos munkatársának, Szilágyi Magdolnának a szakszerű kép- és szövegszerkesztésért. A Nemzeti Kutatási és Innovációs Hivatalhoz (NKFIH) általa benyújtott publikációs pályázat nélkül a Kőszeg Atlasz megjelenésére nem kerülhetett volna sor. Az atlasz nyomdai költségeit teljes egészében az NKFI 125541 számú publikációs pályázata fedezte. Kőszeg város atlaszának nyomdai előkészítését Lengyel János és Wilhelm Zsolt végezték.

A munkálatok során felhasznált történeti térképek közlésének átengedéséért több intézményt és munkatársat illeti köszönet, közöttük a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltárát és annak Kőszegi Fióklevéltárát, Tilcsik György igazgató urat, Mayer László és Németh József munkatársakat támogatásukért, továbbá Söptei Imre kőszegi osztályvezetőt közreműködéséért és lektori munkájáért. Hálásak vagyunk a Kőszegi Városi Múzeum közreműködéséért, mindenekelőtt Révész József igazgatónak azért, hogy rendelkezésünkre bocsátotta az intézményben őrzött városképi, térképes és kéziratos forrásanyagot. Köszönjük a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának, valamint a Magyar Hadtörténeti Intézetnek és Levéltárnak a publikációra átengedett, kőszegi vonatkozású térképeket, terv- és alaprajzokat, továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka kőszegi képanyagának anyagát.

A kőszegi történeti atlasz először vizsgálja teljes egységében Kőszeg városa és a kőszegi uradalom helyrajzi történetét. Kőszeg városa és vára ugyanis zárványt képezett az uradalom keretein belül, míg az uradalom egykori központja, a vár ma is városfalakon belül áll. Először történt kísérlet a Kőszeg által alapított falu, Kőszegfalva (Schwabendorf) helyrajzi történetének, továbbá a Habsburg-zálogkorszak beillesztésére is. Abban a reményben bocsátjuk útjára munkánkat, hogy a településségek történeti fejlődésének térbeli értelmezése, továbbá az eddig nem közölt térképek és ábrázolások közzététele ösztönzően hat mind a további kutatásokra, mind pedig Kőszeg és régiója olvasóközönségének érdeklődésére.

Kőszeg, 2018. december

Dr. Bariska István
nyugalmazott főlevéltáros
Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára,
Kőszegi Fióklevéltár

The basic research for the Historic Atlas of Kőszeg was supported by the research grants No. K 81568 and 116594 of the Hungarian Scientific Research Fund (OTKA, and its successor called NKFIH). The preparatory work was supervised by Katalin Szende, the series editor of the Hungarian Atlas of Historic Towns, and professor of the Central European University. Our sincere thanks go to Magdolna Szilágyi, associate research fellow at the Institute of History of the Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences (RCH HAS) for editing of the images and the text of the volume in a professional manner. Without the publication grant of the National Research and Innovation Office (NKFIH) that she applied for, the Kőszeg Atlas could not have been published. The costs of printing of the present volume were fully covered by the NKFI publication grant No. 125541 won by her. The manuscript of the atlas was prepared for publication by János Lengyel and Zsolt Wilhelm.

We are indebted to many institutions and colleagues for permitting us to publish early maps in this volume, including the Vas County Archives of the Hungarian National Archives and its Branch Archives established in Kőszeg. Our thanks go to György Tilcsik, director of the Vas County Archives, as well as László Mayer and József Németh archivists for their support. We like to thank Imre Söptei, head of the Kőszeg Branch Archives, for his contribution and reviewing the manuscript. We are also grateful to the Kőszeg Municipal Museum, especially to József Révész, director of the museum, for providing us with the pictorial, cartographic and written sources kept in the institution. We would like to thank the National Archives of Hungary of the Hungarian National Archives and the Hungarian Military History Institute and Museum for permitting us to publish their maps, drafts and ground-plans related to Kőszeg, as well as the Hungarian National Museum for the pictures preserved in its Hungarian Historical Gallery.

The Historic Atlas of Kőszeg is the first publication to study the historical topography of the town of Kőszeg and the Kőszeg estate together. The town and castle of Kőszeg formed a closed unit within the estate. The castle, which was the centre of the estate, is enclosed by town walls up to now. We made an attempt for the first time to discuss the history of Kőszegfalva (*Schwabendorf*), a village founded by Kőszeg, as well as the period when the town was pledged to the Habsburgs. We are hope that the topographical interpretation of the historical development of the settlement units, as well the maps and depictions of Kőszeg published in the present volume for the first time will promote further research and will be welcome by the citizens of Kőszeg and its region.

Kőszeg, December 2018

Dr. István Bariska
retired senior archivist
Hungarian National Archives Vas County Archives,
Kőszeg Branch Archives